

MÓRICZ ZSIGMOND A FORRADALMAKBAN

A *Fáklya* 1917 karácsonyára jelent meg. A következő esztendőben nincs Móricz Zsigmondnak nagyobb munkája. Befejezi a *Szerelmes levél-t*, ír néhány riportot, karcolatot és novellát. Nemcsak azért oly gyér a termés, mert a *Fáklyában* kiírta érzéseit és gondolatait; — a letörtsége sem hagyta dolgozni. A háború már ötödik esztendeje tart; a holtak száma milliónyi; egy öccse neki is elesett, kettő megsebesült. Győzelmi remény már nincs; csak a kétségek és rémek nőnek. Az orosz forradalom híre adhatna reményt, sokaknak ad is 1917-től kezdve: a béke és demokrácia reményét. Ad a magyar munkások, parasztok és katonák erősödő tiltakozása és lázongása is, különösen a munkásmozgalomhoz közelállóknek. Polgári íróknak: Adynak, Krúdynak, Juhász Gyulának és Móricz Zsigmondnak is, ez tartja meg őket a jövőnek, de annyit nem, hogy kétségeiket és reménytelenségüket teljesen szétoszlassa.¹

Az 1918-as esztendő minden művésznél gyér termésű. „Csontváz légiók az én álmaim” — írja Ady 1918 májusában a *Kiszakadt bús nótában*. S ha mégis verssé elevenedik egy-egy közülök, szinte jobban fáj, mint a daltalanul halálba menetelő álomlégiók. „Minek a sok álom? Mikor majdnem biztos már a Soha.” Az ő versei példázzák leginkább a kor munkásmozgalmon kívül álló legjobbainak hívő-hiteltelenségét; amelyből aztán mégiscsak elemi erővel szakad fel a forradalmat sürgető kiáltás.

Móricz is letörve, „csendes és egyre izzóbb bánattal” nézi a még mindig pusztító háborút. Írásra alig van kedve és ereje. Amit ír — főként riportokat — abban a *Fáklya* keserűsége és a *Szegény emberek* igazsága parázslik tovább. „Köztünk a víz”, „A másik parton vannak a gazdagok” — A háborúra a szegénység megy rá; „a profit virágai kövérebbek s dúsabbak mint valaha”. A nép történelem alatt él, végtelen szegénységben. A korábbinál is súlyosabban, tragikusabban hatnak most Móriczra „az élet kicsapódó szavai”.

Az 1917-es tematika folytatása ez, de a hang, a szemlélet, — ha lehet — még reménytelenebb. A *Pej paripám Pejko* és az *Árva* az 1918-as esztendő jellemző termése. A betyárt, a hetyke kis magyart, „akitől még a nád szára is reszketett” — statárium elé állítják a pusztán. Az ítélet elől nem menekülhet. Hiába fűzi bilincses kezét Pejkoja nyakába, hiába a virtus: „a vakmerő, drága kis ember” a pandurok golyójától holtan fordul le vágató lovaról. Az *Árva* 74 esztendőös öreg magyarjának is alighanem hiábavaló a reménysege: magával jó tehetetlen árva volt világ életében, az marad holtáig.

A reménytelen betyárság és végeérhetetlen árvaság tragikus érzése hatalmasodik el a háború utolsó esztendejében Móricz Zsigmondon. Nem teljesen és nem véglegesen: most is vallja: a tűznek nem szabad kialudni. Még az *Árva* megtört öregével is ezt szeretné hirdetni egy kicsit. „A szeme már szinte be van tapadva a vénségtől, a bajúsa csepeg, az inai elkoptak; de a szíve ugyanaz maradt, amilyen zsenge korában volt.”

¹A kor irodalmát legteljesebben JÓZSEF FARKAS tárgyalja. („Rohanunk a forradalomba” Bp. 1957.) Eredményeit felhasználjuk, legtöbbször külön utalás nélkül. A kor történelmében elsősorban SIKLÓS ANDRÁS egyetemi jegyzete alapján tájékozódunk. (Magyarország története 1917—1919 kézirat.)

E kettős érzéssel — az elveszettség és élniakarás érzésével — forgatja az Erdély történelméről beszélő, már régebbi idő óta gyűjtött forráskiadványokat és feldolgozásokat. A jelen, ha elveszni is látszik, a jövő útját keresni kell, s a romokon életet teremteni. Miként Bethlen Gábor tette.

*

Az utolsó háborús esztendő tragikussá színeződő érzései mögött nemcsak a vérontás továbbhúzódásától való irtózat munkál. A humánus értékek pusztulása mellett a nemzeti jövő félelme is. A monarchia bukása már nyilvánvaló; félő, hogy maga alá temeti a magyarságot is. S nemcsak a demokratikus átalakulás nehezül meg, hanem a pusztán nemzeti lét is bizonytalanná válik. Kétségbeesésükben többen a demokratikus erők gyarapodását, a sztrájkokat, a tüntetéseket, a katonai lázadásokat — szinte észre se vették.

Még 1918 őszén sem volt mindenki előtt világos, mi történik. A katonák csapatosan özönlöttek haza, a monarchia szétesett, egyik napról a másikra új országok alakultak, a történelmi Magyarország jelentős részeire is igényt tartva. Összeomlás és forradalom jegyei kavargtak, többen bizonytalankodtak: haldoklót kell virrasztani vagy az induló új életet köszönteni.

De csak pillanatokig. A sodrás iránya világos lett, a nép nagy tömegei a „szabadulás és boldog béke reményével” álltak a forradalmi menetbe, hogy dűlőre vigyék mindazt a jót és szépet, amiben csak hittek. Hogy maradhattak volna távol a háborús, emberi szenvedéstől agyongyötrött írók? A félfudális múlt megvetése, az emberség, a demokratizmus, a nemzeti függetlenség vágya, a jövő iránt felébredt bizalom a forradalom mellé állította őket. Ha más nem, az a megfontolás, hogy gyötrelmesebb már úgy sem lehet az élet, mint amilyen volt. A tegnapot nem sajnálta senki; még a monarchia összeomlásában is lehetőséget láttak: vége a 400 éves gyarmati, félgymati függésnek. Elfogadták a forradalmat, a köztársaságot, az emberi jólét, a szellemi haladás, az igazságra való törekvés és a nemzeti szabadság alfájának. Nem lehet meghatottság nélkül olvasni a kor íróinak köztársaságköszöntő írásait, és mesének is szép reményeit.² A forradalom visszaadta hitüket az emberben, az életben; a magyarság és az emberiség jövőjében és a művészetekében is. Hitték, hogy elérkeznék az ígért földjére. Lehet élni és érdemes élni, ez a hit a legnagyobb ajándéka a 18-as forradalomnak, amit magyar íróknak adott. Nagyobbat aligha adhatott volna.

Ezért álltak szinte valamennyien vezérül és önkéntes közemberül a forradalom szolgálatába. Többen napi politikai munkát is vállaltak, államtitkárságot, sajtótanárságot, pártelnökséget. Még a konzervatív irodalmi társaságokat is megérintették az új szelek: a Nyugat íróival hajlamosak lettek „felfrissíteni” soraikat.

Mindez nem azt jelenti, hogy az írók között egység lett volna a polgári forradalom minden kérdését illetően, akár a legelején is. Babits kételyei másokat is foglalkoztattak:

„Micsoda forradalom ez? Polgári forradalom? 48-as szabadság forradalom? Nacionalista? Vagy antinacionalista forradalom, vörös forradalom, szocialista, társadalmi? Magyar vagy emberi? Vagy éppen a bolsevik anarchia szellemének első és még álcázott kirobbanása a Rend palackjából? Múshogyan látja minden párt, máshogyan minden osztály, igazán mint egy varázstünetemény; mindenki a maga szíve szerint látja! És mindegyik mást is vár tőle: más eredményeket, más tendenciákat!... Kétségtelen: a mai forradalomban új forradalmak csírái rejlenek.”³

Talán ezért is tudott ideiglenesen annyi elgondolású embert egyesíteni. Olyanokat, akik az első lépések után megállni óhajtottak, s mérsékelni a forradalmat, és még inkább azokat, akik ösztönösen vagy tudatosan a polgári forradalom továbbfejlesztésére törekedtek, vagy

² A diadalmas forradalom könyve. Bp. 1918. (Szerk. GELLÉRT OSZKÁR). Irodalom forradalom 1917—19. Bp. 1956. (Szerk. REMETE LÁSZLÓ).

³ Idézi JÓZSEF FARKAS: i. m. 210.

legalábbis vállalták az előrelépést, olyan forradalom irányában, amely teljes boldogságot képes adni az embernek. Néhányan már 1918-ban tudták: ezt a proletárforradalom adhatja. A szocializmus.

A forradalom nem jelentette, nem is jelenthette egyszerre a kétségek eloszlását és a várt jövő azonnali megvalósulását. De ezzel számot vetettek az írók is. A kezdet nehézségein nem kedvetlenedtek el, mert opálos színekben látták a holnapot. Móra Ferenc Emberi hitvallását egy kicsit valahány, a szocializmustól el nem zárkozó polgári író hiteként idézhetjük. Szó szerint, mert oly szép.⁴

„Én tudom azt, hogy itt még lesznek földrengések, s lávaömlések és hogy sok minden, ami szívünknek kedves, elpusztulhat még és a saját életünk is füstté válhat a nagy tűzveszélyben, amelynek csóvavetői voltunk — és én mégis hívő hittel kiáltom, hogy füstön, ködön, gyászon, szenvedésen túl látom az ígért földjét, amelyen nálunk boldogabb nemzedék él, a miénknél emberibb életet. Hiszek abban az állandó szociális erőben, amely az emberiség történelmének zűrzavarában állandóan azon dolgozott, hogy a céltalanságból rendet, a zavarból szépséget, a kegyetlenségből emberséget, — az erőszakból szeretetet hozzon ki. Hiszek abban a cselekvő emberi jóakarásban, amely a fejlődésnek csak olyan hajtóereje, mint a szerelem, vagy az éhség, s amely ha néha elbújít is, ha néha megbénultnak látszott is, mégis csak évszázadról évszázadra javított az életen s ha sántikálva, ha visszacsúsztatva is, mégiscsak előbbre vitte az emberiséget.”

Móricz Zsigmond forradalmak alatti munkásságát 1952 óta ismerjük. Durkó Mátyás, Móricz Virág és Nagy Péter felkutatták és megírták.⁵ Több lényeges adatot máig sem igen tudunk, mint amennyit Durkó gondos kutatással felderített és Móricz Virág családi emlékei alapján közölt; Nagy Péter Móricz-képe találó és teljesnek mondható. Könyvek megjelenése óta azonban az irodalomtörténet néhány író forradalom alatti tevékenységét tüzetesen tisztázta s a forradalmak irodalmának teljes feltárását és kiadását elkezdte. A könnyebben hozzáférhető irodalom engedi meg fenti szerzők Móricz-képének újrafogalmazását, s néhány hangsúly módosítását.

*

Móricz Zsigmond mihelyt hírt hallott a forradalomról, azonnal Pestre indult leányfalusi magányából, hogy jelen lehessen az eseményekben. Első nagy élménye egy plakátolvasó fogoly volt, a Lehel téren. Meg is írta *Forradalom* címmel, a Gellért Oszkár által szerkesztett forradalmi antológia, a *Diadalmas forradalom könyve* számára.

A nyűtt csizmájú, szőke orosz fogoly lassan tagolva olvasta: „a magyar a népek békés szövetségét akarja”. Ahol megakadt, a körülálló szegényemberek segítették tovább, éppoly fakó, rongyos, éhes arcú magyarok. Semmi ellenségeskedés köztük, csak a testvéri érzés. Megható népgyűlés az üres kenyérbódék között.

„... mint az árnyék tűnt el az orosz fogoly szó, minden értelmével együtt. Nincs tovább fogoly. Vége a háborús ideológiának. A magyar földön rekedt százezer orosz egyszerre megszűnt fogolynak lenni, fogoly, hadizsákmány, kétlábú állat a győztes kocsija előtt, diadalmi jel... egy pillanat alatt átváltak emberré, szabad polgárrá, akinek az élethez annyi joga van ezen a földgolyón, mint az évezredek óta ezen a helyen élő dúsgazdag családi dinasztiák

⁴ L. Irodalom forradalom c. kötetben.

⁵ A folyóiratokban, napilapokban rejtőző anyagot DURKÓ MÁTYÁS kutatta fel és rendezte sajtó alá. (Móricz Zsigmond: *Új világot teremtsünk* Bp. 1953.) Bevezető tanulmányában sok a túlzás; de jegyzetei és maga a kiadás máig útbaigazítóak. Móricz Virág a forradalomban résztvevő Móricz Zsigmond emberi arcát rajzolta meg, s olyan adatokat közölt, melyekről csak a családi emlékezet tudott. (MÓRICZ VIRÁG: *Apám regénye*. Bp. 1953.) Nagy Péter már mindkét mű ismeretében és eredeti kutatások alapján rajzolta meg monográfiájában Móricz Zsigmond forradalmak alatti útját. (NAGY PÉTER: *Móricz Zsigmond*. Bp. 1953.) Eredményeiket felhasználjuk, legtöbbször hivatkozás nélkül. Leginkább Durkó Mátyás gyűjteményéből idézünk Móricz-szövegeket; ilyenkor a lapszámot nem jelöljük.

bármely tagjának. Ott kinnt a Lehel-téren ezt mindenki megértette, s az orosz ember, magyar ember, német ember, tót ember olyan egyforma volt. Sovány, kopott, szegény emberek: a jövő szabadság csíráival élő emberek.”

Már ekkor ezt érezte a forradalomban: a népek testvériségének, az ember felszabadulásának, a szabadságnak a lehetőségét. A békét. Az ember-testvériségében, a testvéri szóban találkozó magyar, orosz, szlovák és német szegénységben a jövőndőt.

Hogyan állt volna azonnal a forradalom mellé, hogy is tévovázhatott volna a *Sárarany*, a *Szegény emberek*, a *Fáklya* írója? Hisz egész munkássága, emelkedni vágyó, a korlátokon összetörő emberei, nekiszegülő és elbukó hősei; indulatos vádja és zokogó kétségbeesése, a kismizmizett szegények sorsának vállalása mind, mind lázadást, változásért, újért, forradalomért kiáltott.⁶ Kétségbeeséséből, tragikus hangulatából most egyszerre felemelkedik a felkelt nép láttán: élet lesz itt mégis. Végre tisztáztatik. Felépül a templom. S azonnal munkához lát, a *Fáklya* hivatástudatával.

Kilép korábbi szemlélődő magányából. Eddig az irodalompolitikától szinte szándékosan húzódott félre, most szervezni kezd, s gyakorlati feladatok megoldását vállalja. A Petőfi-Társaság ellenzékének ő az egyik vezére: Babits Mihállyal, Palágyi Menyhérttel és Kabos Edével együtt követeli a Társaság megújítását, a fiatal és eddig mellőzött érdemes írókkal. A fiatalok őt választják a Társaság új alelnökéül, s az alapszabály módosító bizottság egyik tagjává. A megalakuló Vörösmarty Akadémiának is ő az egyik mozgója.⁷ Az Akadémia Vörösmarty eszméinek — haza s emberiség — jegyében alakul. Csak tehetséges írókat akart egyesíteni, akik nem alacsonyítják le a mesterségüket. Ritkán volt még írói egyesület, melynek vezetésében ennyire a leghivatottabbak foglaltak helyet.⁸ Elnök: Ady; alelnökök: Babits Mihály és Móricz Zsigmond. Főtitkár: Schöpflin Aladár. Titkár: Tóth Árpád. A december 1-i alakuló gyűlésen jelen vannak: Babits, Barta, Füst Milán, Gellért Oszkár, Hatvány Lajos, Heltai Jenő, Karinthy Frigyes, Kassák Lajos, Kosztolányi, Laczkó Géza, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Tóth Árpád, Schöpflin Aladár és Szini Gyula.

A Vörösmarty Akadémiának úgy tetszik, Móricz volt a lelke. A szervezést ő vette kézbe, a már nagybeteg Ady helyett ő mondta az első elnöki megnyitót is. (*A magyar kultúra él.*) December elsején.

Nem a szokásos üdvözlő beszéd ez, s nem is a szűkebb irodalmi elképzelések jegyében született. „... az életosztón kergetett össze bennünket — kezdi beszédét — annak a költőnek a napján, akinek megmarcangolt s iszonyú fantáziájában feltűnt volt a sír, hol nemzet sülyed el. A sír fenyeget: de még nem fogunk belelépni.”

Ma már a beszéd néhány fordulataiban „nacionalista” ízelet érezhet az olvasó, ha megfigyelkedezik az időről, amelyben elhangzott. Akkor folyt az ítélkezés és osztokodás. A győztes hatalmak a demokratizmus útjára lépő magyarságnak nyújtották be az úri Magyarország számláit; a szomszédok régi nemzeti sérelmeiket fellobbant nacionalizmussal siettek kiegyenlíteni. A békét diktáló hatalmak nem hallgatták meg a magyarság szavát — a ferencjózsefi Magyarország rég eljátszotta hitelét — a nemzetiségekkel megegyezni nem lehetett; — késő volt már. Jászi románokkal való tárgyalásainak az eredménytelensége, illetve a románok egész Erdélyre szóló követelése ismeretes volt, november derekán megindultak a román, cseh és jugoszláv csapatok az Antant által már korábban nekik ígért területek megszállására. November végén arról adnak hírt az újságok, hogy a románok elfoglalták Marosvásárhelyt és Brassót, a szerbek Pécsváradot, a csehek Pöstyént, és hírek szerint szövetséges csapatok fogják megszállni Pozsonyt. Senki sem tudta, mi lesz az „operáció” vége; azt sem, megállnak-e a győztesek a demarkációs vonalnál — melyet az Antant különben a Magyar Köztársaság hátrányára állandóan tologatott.

⁶ ILLÉS ENDRE: Krétarajzok. Bp. 1957. 158.

⁷ Pesti Hirlap 1918. október 29., 1918. november 12.

⁸ Pesti Hirlap 1918. december 3.

A feldarabolási törekvésekkel állítja szembe Móricz Zsigmond a magyar nemzeti kultúrát, a nép és kultúra, a nép és az írók egységét szándékban és célban. Igazolni a világ előtt a magyar kultúra nyugalmaságát és életképességét, igazolni a „lövészárkok gonosz perspektíváján át ellenséggé lett nyugati népek előtt . . . hogy ez az ezeréves magyar kultúra Európa gyermekeinek szelleme élete . . .” Fogalmazása, helyenként nem ment a kor nacionalista érvelésétől, mely a magyarság igényét a Kárpát-medencére éppen kulturális vezetőszerereére hivatkozva emlegette, de ő szükségesnek tartja hangsúlyozni, hogy a magyar kultúrát a vélünk együtt élő nemzetiségekkel „együtt teremtettük meg, sokszorosan közös munkával, s minden itt lakó fajnak kincsei s javai vannak ebbe a kultúrába beleépítve. Ez tehát közös nemzeti kincs, amelyet nemcsak nekünk, nekik is félteni s védeni kell.”

Bizonyos, hogy a történelmi Magyarország szétesésétől való félelem is ott riadoz Móricz szavaiban; éppúgy, mint a kor minden művelt magyarjában, akik ezidőben valamilyen formában a középeurópai kis népek szövetségét sürgették.

De nemcsak az. Móricz Zsigmond s a magyar irodalmi és művészi életnek az a száz élmunkása, — köztük Ady, Babits, Bartók Béla, Kaffka Margit, Kodály, Kosztolányi, Rippl-Rónai — akik a magyar értelmiséghez egy szabad államszövetség létesítése érdekében szóltak, — komolyan hitték és akarták az együttélő népek békéjét.^{8a} Nem hittek a leomlott

^{8a} A proklamáció szövegét, melyet 1918. november 3-án írtak alá, s az aláírók névsorát — mivel irodalomtörténetünkben nem közismert — JÁSZI OSZKÁR: Visszaemlékezések a Román Nemzeti Komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra (Cluj* — Kolozsvár 1921. 12—13.) c. könyvéből ide írjuk:

„Magyarok! Régi óhajtatunk valóra vált. A magyarság, mint nemzet szervezkedik. A Magyar Nemzeti Tanács kezébe vette a hatalmat. A régi Magyarország összeomlott. A magyarság nem hever többé egy régi történelmi állam Prokrusztes-ágyában. Egyedül maradt, minden más nemzetől különválva. A maga ura, maga rendelkezik önmagával. A világháború gyümölcse ránk nézve megérett. Céljaink nem ellenkeznek többé senki céljaival. Nem vagyunk ellensége senkinek. A háborút ezzel befejeztük. Többé harcban résztvenni nem akarunk. Testvérmemzetekkel szemben semmi féle igényünk nincs már. Magyarok! Mi is megújult nemzetnek tekintjük magunkat, most felszabaduló erőnek, mint azok a testvérek, akik boldogan kelnek friss életre a monarchia romjaiból. Megkönnyebbülve ébredünk arra a tudatra, hogy nem vagyunk többé kénytelenek az elnyomás támaszai lenni: Nemzettársaink szabadsága záloga a miénknek. Ki szabad ott, hol a szomszédja nem az? Legyünk szabadok! Élünk egymás mellett békén, mint szabad nemzetek szabad nemzetekkel.

És mégis: ma nincs olyan világ, magyarok, hogy merev különbségben élhessen nemzet nemzet mellett. Egymásra vagyunk utalva mindnyájan. Minél kisebb valamely nemzet, annál inkább földrajzi, gazdasági érdek, közlekedés egyformán kiáltják, hogy kész veszedelem minden elzárkózás. Nemzetek születnek szemünk előtt: de a nemzet éppen úgy társas életre születik, mint az egyes ember. Magyarok! Szövetségbe kell tömörülnünk nemzettársainkkal! Ez a mi érdekünk és az övék is. De ez a szövetség ne legyen ellensége a szabadságnak. Még halovány lehetőség se adjon ez arra, hogy nemzet a nemzet érdekeit korlátozhassa, vagy veszélyeztethesse. Biztosítékot kell adni minden félnek; és mi ezt a biztosítékot éppoly őszinte szívvel kívánjuk nyújtani azoknak, akik velünk szövetségbe lépnek, mint ahogyan kérjük tőlük mi is. Nincs köztünk nagy állam. A szövethető nemzetek egyike sem haladja meg a tíz-tizenkét millió számot népességben. Nem fogjuk egymást fenyegetni. És szabadon alakuljon a szabad szövetség. Népakarat az önmegrendelő jog wilsoni elvei alakítsák. Történelmi határok ne legyenek gátjai az önmegrendelésnek. Éppoly kevéssé a nyelvhatárok: egyforma nyelvű állam több is lehet. És vitás esetben népszavazást kívánunk: független és elfogulatlan (nemzetközi) ellenőrzés alatt. A cseh-szlovák, lengyel, erdélyi román, délszláv, osztrák, osztrák-német, és ukrán nemzeteket, melyek a régi „osztrák-magyar monarchia” területén élnek: önmagukkal teljesen szabadon rendelkezőknek tekintjük és egyenjogúnak a magyarral. Szövetségünkhez ők és mások, akaratuk szerint csatlakoznak vagy nem csatlakoznak. És a szövethetés az egyes államok teljes függetlenségének alapján történjék. Független intéznék a pénz-, had-, bel-, kül-, és kultúrügyeket: amennyiben egyik vagy másik ebben is szorosabb kapcsolatba nem lép. De a gazdasági érintkezés legyen köztük teljesen korlátozatlan. S a közlekedési és gazdasági berendezkedés közös érdekek egységes szempontja szerint igazodjon. Idegennyelvű kisebbséget bármelyik államban bármely más államnak korlátlanul legyen szabad támogatni, szellemileg úgy, mint anyagilag. Hadd tartson iskolát a másik államban, segítse fajrokonait,

babiloni toronyról szóló bibliai példázatban. Inkább abban — Mórát idézzük —, hogy „a torony áll, a torony épül, évezredek óta minden nemzedék tovább rakja egy emelettel az emberiség házát, amely egyszer talán hídul fog szolgálni a kihűlő földről a testvér csillagzatokra.” (*Hiszak az emberben.*) — A szétszakítás következményeitől való félelem csak különösen fogékonnyá tette őket az embertestvériség, a konfederáció eszméire. Féltek, hogy minden korábbinál magasabbra csap — nálunk és a szomszédoknál — a sovinizmus hulláma, s az eltemeti a társadalmi forradalmat. Hamupipőke marad továbbra is a magyar kín. . .

Az embertestvériséget és a demokratikus megújulást fenyegető rémmel szemben apellál Móricz Zsigmond a Kárpát-medence népeinek testvériségére: „... magyar faj nem engedí magát belesodortatni a gyűlölködésbe. . . A magyarság felemelt fővel, dalos szájjal, vidám szívvel akarja tovább folytatni azt a kultúrmunkát, amelybe oly szépen beleigazodott. . . a népek nem akarnak egymással harcolni. . . hanem élni. . .”

Ezzel a gondolattal zárja beszédét is:

„... a magyar kultúréletnek immár vezető gondolata kezdett lenni, hogy közel van az emberiség öntudatos egysége, egyenlő kultúrája, vallási, nemzetiségi, szociális kiegyenlí-

ahogyan akarja. És a nyelvről sem lehessen ott vita. Minden hatóság legyen kötele elintézni bármely állam nyelvén: ha azon a nyelven fordultak hozzá, akár más államból, akár a saját területéből is. Ily államszövetség a maga kereteiben megvalósítja a nemzetek társadalmát. Társadalmak, melyeken az erkölcsi parancsok érvényesítését többé egyik fél sem tagadhatja. Az erkölcs éppúgy kötelezi a nemzeteket, mint az egyeseket. S ennek az elvnek a keresztülvitele nem egyebet jelent, mint éppen a szabad államszövetséget. S a morális alapon nyugvó államszövetség a legjobb biztosítéka egyszersmind az egyes államok szabad, demokratikus fejlődésének. Ahol egyik nemzet sem akar ura lenni a másiknak, az a föld nem lehet a szolgaság talaja!

Magyarok! Kimondtuk, ami a szívünkön feküdt. Kifejeztük a kívánságunkat. Követeljük tehát a Nemzeti Tanácstól, hogy: a testvérnemzeteinket képviselő nemzeti tanácsokkal haladéktalanul lépjen érintkezésbe a szövetség megalakítása végett: a legsürgősebben tegye meg az összes szükséges lépéseket, teljes demokratikus berendezkedésünk érdekében. Ebben a munkában mi a Nemzeti Tanácsot minden erőnkkel és teljes lelkesedéssel támogatni fogjuk, s felhívunk minden magyar embert, hogy szívvel és testtel hozzánk csatlakozzék. Hazafias kötelesség ez; de egyszersmind ennél is több: emberi kötelesség. Mert szent a haza: de még szentebb az emberiség!”

Aláírók: Ady Endre író, Babits Mihály író, Balázs Béla író, Bánóczy László író, Bárdos Arthur színgazgató, Barta Lajos író, Bartók Béla zeneszerző, Beck Fülöp szobrász; Benedek Marcell író, Berend Miklós egyet. m. tanár, Bíró Lajos író, Bolgár Elek író, Bölöni György szerkesztő, Braun Róbert író, Cserna Andor író, Csók István festő, Czákó Ambró író, Czebe Gyula író, egyet. m. tanár, Dániel Arnold író, Dávid Lajos egyet. m. tanár, Detre László egyet. m. tanár, Dienes Lajos egyet. m. tanár, Dienes László könyvtáros, Dienes Pál egyet. m. tanár, Dienes Valéria író, Dohnányi Ernő zeneszerző, Enyvári Jenő író, Erdős Renée író, Fogarasi Béla író, Földessy Gyula tanár, Fülöp Lajos író; Füst Milán író, Gábor Andor író, Gárdos Alfréd a Franklin T. vezérigazgatója, Giesswein Sándor a Szt. István akad. elnöke, Goldzieher Miksa egyet. m. tanár, Götz Irén vegyész, György János író, Hajó Sándor író, Harsányi Zsolt író, Hébelt Ede jogakad. tanár, Hevesi Sándor a Nemzeti Színház főrendezője, Jakab Dezső műépítész, Kaffka Margit író, Kassák Lajos író, Kéri-Szántó Andor igazgató, Kéri Szántó Imre zeneakad. tanár, Kernstock Károly festő, Kodály Zoltán zeneszerző, Kosztolányi Dezső író, König Dénes egyet. m. tanár, Körösfői-Kriesch Aladár festő, Kreutzer Lipót író, Kunffy Lajos festő, Lánczy Jenő szerkesztő, Lányi Sarolta író, Lányi Viktor író, Lengyel Menyhért író, Lesznai Anna író, Lichtenberg Emil karmester, Liebermann Leó egyet. tanár, Lebermann Pál egyet. m. tanár, Lukács György író, Madzsar József könyvtárigazgató, egyet. m. tanár, Márffy Ödön festő, Mártonffy Marcell egyet. tanár, Miklós Jenő író, Molnár Antal zeneszerző, Nádaí Pál író, Nemes Aurél vegyész, Nemes-Lamperth József festő, Obál Béla jogakad. tanár, Odrý Árpád színművész, Ormos Ede író, Palágyi Lajos író, Péter Jenő a Franklin T. igazgatója, Péterfy Tibor egyet. m. tanár, Pogány József író, Poór Bertalan festő, Reichard Piroska író, Rippl-Rónai József festő, Rózsavölgyi Mórné (Ege) író, Schöpflin Aladár író, Szilágyi Géza író, Sücs Adolf egyet. m. tanár, Telekes Béla író, Török Lajos egyet. tanár, Uitz Béla festő, Ujhelyi Nándor író, Vágó József kamarai titkár, Vámbéry Ruzstem egyet. tanár, Varga Jenő író, Varjas Sándor író, Vedres Márk szobrász.

tettsége. S a világbéke nemzetközi életformája: nem szabad mindennek üres agyrémmé, puszta ábránddá válnia, nem szabad szép kis országok népeinek, rideg ellenséges tömbökbe szakadnia, nem szabad Európának a középkori anarchiára visszatérnie, nem szabad az emberiségnek kultúra alatti nyomorúságba visszasüllyednie. A magyar kultúra él, s mikor a magyar kultúra védi életét, ezzel előharcosa az emberiség új kultúrájának.” (*A magyar kultúra él.*)

Amit a Vörösmarty Akadémia megnyitására mondott — a haza és emberiség melletti hitvallás — nemcsak irodalmi program. Politikai elképzelés is, amelyet tisztultabb formában 1919-ben is vall, kicsit ez vezeti a proletárdiktatúra vállalásához is. A fogalmazás ne tévesszen meg: nagy változások, korfordulók idején gyakori, hogy az elme már a legfrissebb eszmékre forog, de a nyelv még a múlt szavaival él. A friss eszmék itt: a népek testvérisége, az emberiség teljes demokráciája és közös kultúrélete; ahogy majd Ady ravatalánál, a *Magyar jakobinus dalával* hirdeti, s amelynek megvalósulását az Európai Tanácsköztársaságoktól várja. (*A somogyi termelőségvetkezetek.*) Ennek a reménynek eltűnését tartja még „nemzeti egységünk” megtörettetésénél — vagyis az ország szétdarabolásánál — is borzasztóbbnak.

*

Móricz beszéde akkor hangzott el, mikor a katasztrófahangulat, a bizonytalanságérzés talán legerősebb volt az összeomló országban. Móricz is érezte a történeti Magyarország halálharangjának szavát; de a magyarság sorsát mégsem tartotta reménytelennek. Pusztulás csak a felső társadalmi osztályokra várhat, a nép milliói — hitte —: „ruganyos, vidám, egészséges, fiatal tömeg. . .” Úrrá tud lenni a bajokon, megtermeli a szükséges kenyeret és megvédi a maga földjét. Csak tudni kell, mit akar és hogyan.

Ezt megtudni indul december elején az Alföldre. Megnézni az ország állapotát és referálni róla „rézrehajlatlan és leplezetlen” igazsággal. Ez már nem a Szatmárt járó népköltési gyűjtő élményszerző útja, nem az érdekességet kereső riporteré; hanem a politikai cselekedetre kész íróé, aki a *Fáklya* hivatástudatával vállalja a vidék, elsősorban a parasztság óhajainak a felderítését, hogy az egész nemzet sorskérdéseinek a megoldásához hozzájárulhasson.

A politikai vezetés nemigen figyelte a szavára; pedig nem vallotta volna kárát. A pártok agrárprogramja kialakulatlan volt, az agrárforradalomtól többnyire igen távoleső. A függetlenségi párt a háború előtt — földbirtokos tagjaira való tekintettel — csupán demokratikus irányú birtokpolitikát követelt; Nagyatádi pártja elsősorban a meglévő kisbirtokokat akarta kiegészíteni. A polgári radikálisok se nagyon jutottak túl a hitbizományi rendszer megszüntetésének és az egyházi vagyon szekularizációjának a követelésén. A szociáldemokratáknak nem volt egységes elgondolásuk; egy részük a polgári radikálisok felfogásához hajlott, mások a magántulajdonon alapuló kisbirtok elvét vallották, vagy a nagybirtok kisajátítását és közös művelését. A földek azonnali, alulról, a földműves szegények tanácsai útján történő elfoglalására csak a kommunisták gondoltak eleinte, ők is inkább csak a városok élelemmel való ellátása szempontjából.

A pártok legtöbbje elméleti tételből indult ki, a parasztságot nemigen kérdezték meg, hogyan képzelel el a saját jövőjét. Móricz Zsigmond igen, s kívánságukat — hogy földet akarnak — a különböző pártok elképzeléseivel szemben következetesen hirdette.

*

1918 decemberében Kisujszálláson, Kabán, Debrecenben és Balmazújvároson tájékozódik. Minden társadalmi rétegben; de leginkább a földnélküli szegénység érdekli. Az értelmiség köznyelve bántja. Nem tudja ez a réteg, mi történik; gögös, megveti az örökölt eszmekörével nem egyező újat. A parasztságnál tapasztaltak viszont felderítik.

Nem téveszt meg a külső kép, a bezúzott vonatblakok és az átmeneti zavar. Meggyőződik: nincs anarchia. A forradalom rendben folyik, s mind a négy helyen a munkások, a vagyontalan szegénység érdeme a rend. Örömmel látja a valóságban a Turi Daniba vetített

álmát: a kétkezi munkások, kisemberek rendkívüli intelligenciával vették kezükbe sorsuk irányítását.

„Alkalmam volt e négy községben a nép vezéreivel bő tárgyalásokon részt venni, s olyan kész és képzett gondolkozókkal és szónokokkal beszéltem a semmitlen emberek, a vagyontalan, iskolázatlan kétkézi munkások között, hogy nagyobb öröm volt közöttük lenni, s vitájukat hallgatni mint a földművelési miniszter által rendezett birtokpolitikai ankét szónokait.” Szocialista parasztokkal most találkozott először szemtől szembe. Dagadó büszkeséggel írta az agrárszocialista Népközből: „Boldog lehet a magyar polgári társadalom... csak bele kell nyúlni az élet mélységébe, s ilyen civilizált kész és értékes néptömeget emelhet fel jogainak sáncaiba... én tudom, mind ilyen, az én egész alföldi magyar népem. Szívemre tudnám ölelni őket: jók, bölcssek, erősek, magyarok. Magyar: ez áldott nyugalmat, tehát az értelem műveltségét jelenti; jóakaratot, tehát a szív műveltségét, bölcsességet, tehát a lélek egyetemes kultúráját. S még nem volt államférfi, aki ezt tudta volna.”

Az ő optimizmusának a legfőbb forrása, hogy ezt tudja. Ezért nem lát semmi okot a kétségbeesésre. Csak „gyorsan és határozottan, s kétséget és taktikát, hátsó gondolatot nem tűrő módon” végre kell hajtani a földreformot. Ez megoldja a honvédelmet: a paraszt meg fogja védeni a maga földjét; a külpolitikai nehézségeket: a magyar köztársaság felé fogja fordítani a nemzetiségek rokonszenvét. Hitte, hogy az a nép, amely az új világ „első törvényét” végrehajtja, fegyver nélkül erősebb lesz a világ minden zsoldos hadseregénél. Még azt is érezte homályosan, hogy a népi, nemzeti egységhez is alapul szolgálhat a földreform: így foghat erősen kezét a gyárak és a földek népe.

Érthető hát, ha minden írásában a földreformot sürgeti, s fájdalmasan érinti, hogy a politika, a sajtó nem foglalkozik eléggé a földműves néppel; „a földművességet csak anyagnak tekintik, amellyel oktroj útján akarják elfogadtatni azokat az elveket, melyeket egy kívül álló elem állapít meg, mint javukra szolgálót”. (*Krisztus a kereszt alatt, Szocialista Népkörben, Vasfejű kunok közt.*)

Népszavazás a földreformról címmel tanulmányt jelentet meg az *Esztendő* 1919 januári számában, mintegy a polgári radikális, szociáldemokrata és függetlenségi állásponttal vitázva. A birtokosok és értelmiségiek 23 pontba foglalt földreformmal szembeni ellenvetésére közli Kisuj, Kába és Balmazújváros parasztjainak válaszát. Azzal a meggyőződéssel és következetességgel, hogy feltétlenül kell a földreform. A föld azé, aki megműveli. Ez a történelem parancsa. Megtoldva egy figyelemzetéssel: a végrehajtást a lehetőségek és igények összehangolásával kell megcsinálni, hogy a kultúra és termelés ne szenvedjen csorbát. Megalkuvás lenne ez? Inkább csak óvatosság, s tisztázatlanság a reform részletkérdéseit illetően.

Főlölesleges nagyobb megtorpanást keresni *A Földtörvény kiskátéjában* is, pusztán azért, mert nem bírálta a polgári forradalom földtörvényének gyengéit. Ez a törvény — az 1919: XVIII. néptörvény — igen-igen hiányos volt, ötszáz holdig meghagyta úri kézben a földet, a kiosztott holdakért megváltást kért — amit Móricz Zsigmond aligha helyeselt —, de a törvény egészét mégis a magyar történelem egyik legnagyobb eseményének, egy új honfoglalás törvényének tekinthette. Ezért vállalkozott szívvel a magyarázatára. A törvény február 16-án jelent meg, az ő Kiskatéja a *Néplap* legközelebbi, február 23-i számában. A bevezető részben — végigtekintve a magyar parasztság múltjának legnagyobb fordulatain — néhány olyan gondolatot pendít meg, amely nemigen volt közkeletű a kor történeti irodalmában. A 48-as földreform hiányáról — a szegényparasztság föld nélkül hagyásáról, melyet majd a *Rózsa Sándorban* panaszol fel művészileg —, itt beszél először teoretikusan. Pedig Szabó Ervin véleményét a magyar 48-ról még aligha ismerte.

A Földtörvény magyarázatában kitér a termelőszövetkezetek problémájára is, melyek alakítására maga a törvény hívta fel a figyelmet: minél több szövetkezetet alakítsanak, de csak ha a földre igényjogosultak többsége akarja. Ebben az értelemben propagálta Móricz Zsigmond is a szövetkezetet. „A szövetkezeti gazdálkodás a jövő gazdálkodás módszere.” A termelőszövetkezet a jövő legjobb vállalkozásának ígérkezik. „Egy ember annyi, mint a

szálka a porban, de az emberek szövetsége gerenda lesz, amelyre rá lehet építeni a nemzeti élet hatalmas tetőzetét.”

Mikor ez a magyarázat megjelenik, Móricz Zsigmond már újra az országot járja. Ott van mindenütt az első földosztásoknál. Február 20-án Kerepesen osztják a földet — ott van Csizmadia Sándorral; február 23-án Kápolnán verik az újbirtokosok a cölöpöket — Károlyi Mihállyal jár ott.⁹ „Gyönyörű győzelmet nyert ma a magyar forradalom, s büszke vagyok, hogy haditudósítást írhatok róla” — írja kerepesi riportjában. Megint az embertestvériség dobogtatja a szívét: szlovák parasztnak osztott itt földet a magyar forradalom, de egy szó sem esett arról, hogy tót meg magyar,

„emberek voltak együtt, akik emberi szükség, s emberi igény elvén állanak. Ma láttam először azt az eljövendő boldog kort, amikor a különböző nemzetiségek úgy fognak egymás mellett lakni, mint különböző vallásfelekezetek. Mennyi gyűlölet, harc és kegyetlenség folyt a katolicizmus és a protestantizmus jelszavai alatt még nem régen. S ma egymás mellett állottak, mit sem tudva egymás felekezeti dolgairól: katolikusok, lutheránusok, zsidók: a forradalom ugyanígy meghozza a nemzetiségek lelki, kiegyenlített, megbékélt egyensúlyát is. Az az éljenző nép, amely ragyogó, áldástól sugárzó arccal kísérté szemmel az eltávozó autót, a magyar forradalom legszebb sikere.”

Kápolnán is a testvérnepek megvalósuló közössége tűnt fel előtte a földosztásban, mint egy megvalósulás előtt álló ragyogó és boldog álmom. Itt, először tudatosan benne a munkás-paraszt szövetség fontossága. Az ipari munkásság magasabb politikai műveltségét már korábban elismerte, de azt csak most igazán, hogy a szocialista munkásság harca nélkül nem kaphatott volna földet a parasztság. Kápolnán „az emberek fölugrottak, s fölemelt karral ujjongva éljeneztek a szocialista munkásságot. A föld népe, s a műhelyek népe ebben a pillanatban egyesült.”

A földosztás gyors végrehajtásának reményében írja február végén egyik legszebb cikket: *Uj világot teremtsünk.*

„Ennek az új világnak olyannak kell lenni, hogy minden embernek jusson annyi föld, amennyi juthat. Mindenkinek jusson annyi étel, amennyi a teste táplálására elégséges, annyi ruha, amennyi a teste védésére szükséges, annyi önérték, amennyi a lelke egészségére elengedhetetlen. Új világ legyen. Ebben az új világban nem szabad aláztatás, nyomorult, úrtisztelő szolgálattelknek ácsorogni az útfélen, s nem szabad sörte-díszes, puskás, kamásnis, hetyke, paraszt lenéző uraknak kucsirozni az út közepén . . . emelje fel mindenki a fejét ebben az országban, nézzen föl az égre, szívja tele a tüdejét jó levegővel s vegye tudomásul, hogy ha megnyílik a tavasz, azzal megnyílik egy új világ. Testvérek vagyunk, most lettünk igazán testvérek. Emberek vagyunk, s csak most lettünk először emberek.”

Több ez a polgári demokrata hitvallásánál. Amit ő a demokratizmustól vár — az elengedő kenyér, a teljes emberi felszabadulás, a teljes demokrácia — olyan őszalmi az emberiség különbözőjeinek, melyek csak a szocializmusban valósulhatnak meg.

Naivság, tájékozatlanság hangja volna ez február végén, a kommunistaellenes rendszabályok idején, mikor a polgári demokráciának már minden gyengesége és hazugsága kiderült? Az is. De inkább az általa frissen járt vidékek hangulatát őrzi, a földosztás eszméjéhez kapcsolódó illúziókat. Amerre járt, a legszebbet látta, amit az élet adhat: „az új földesurak” arcán „a boldog lélek ékességét”. Debrecenben bálóztak, Balmazújvároson lakodalmaztak és mindenütt várták a tavaszt, amikor szétosztják a földet és kezdődik az új világ. Bízta a földreformban és a szabadságban, még a wilsoni pontokban is; lehetetlennek tartotta az ellenforradalmat. Móricz is annyira telve volt „a belülről kivirító néplélek” erejével, hogy szinte észre sem vette maga körül a polgári demokrácia elsekélyesedését.

*

⁹ A kerepesi és kápolnai riportokat — Magyar földosztás tót lakosságnak, Öfensége a nép — NAGY PÉTER közölte először a Riportok II. kötetében. (MÓRICZ ZSIGMOND: Riportok I—IV. Bp. 1958.) Innen idézzük.

Pedig már ekkor sokak előtt világos volt, hogy a polgári forradalom nem váltja be a hozzá fűzött reményeket. A nép forradalmi volt, de a vezetés félt vele forradalmat csinálni. A második magyar polgári forradalomnak nem volt Kossuthja és meghalt a Petőfije; nem volt, aki az egész nemzet számára egybefogta volna a haza és emberiség eszményeit, s megvalósításukra minden erőt harcba indított volna. A társadalmi átalakulást a kormány fékezni igyekezett; a határok védelmére mit sem tett, külpolitikai koncepciója elhibázott volt. Sztrájkok, tüntetések, birtokfoglalások jelezték a nép véleményét a működéséről, s ezt az elégedetlenséget tükrözte az irodalom is. A tömegek érezték, a gondolkodók közül többen kiolvasták világosan az eseményekből, hogy a polgárság már nem lehet vezetője a forradalomnak. Csak elsikkasztója.

A polgári kormány belső, s főként külpolitikájának csődjét maga Károlyi állapította meg, közvetlenül a Wyx-jegyzék vétele után. Ez a jegyzék a román—magyar demarkációs vonal további nyugatra tolását, és egy, a semleges csapatok által megszállandó semleges övezet felllítását követelte. A semleges övezet nyugati határa Debrecenről, Dévaványától, Orosházától, Hódmezővásárhelytől, Szegedtől nyugatra húzódott volna. Az Antant Szovjet-Oroszország elleni intervenciós terveit akarta ezzel előmozdítani, — újabb területekkel jutalmazni a szovjet ellen harcoló román burzsoáziát és egy semleges terület beiktatásával biztosítani a hátukat. Március 20-án kapta a magyar kormány ezt a jegyzéket, ultimátum jelleggel. Másnap délután 6 óráig kellett volna rá a választ megadni. A polgári kormány — tehetetlenségét beismervé — lemondott.

*

Ebben a nehéz pillanatban a forradalmas magyar nép elveszettnek látszó ügyét a kommunisták vállalták. Nem törtek bele az alázatba, nem fogadták el az önkényesen diktált határokat. Habozás nélkül vállalták a történelem parancsát: a magyarság és emberiség ügyének az összekapcsolását; az ország védelmét és a tőke megtörését. Erre mozgósították a szociális hitet és a nemzeti kétségbeesést. A hangulat egyszerre megváltozott, feloldódtak a tragikus érzések; hitték: új március köszönt a magyarra. A szocializmussal ugyan kevesen voltak tisztában, százféléképpen értelmezték — földet ad, az egyéniség kivirágzását hozza, a „nőkérdést” megoldja — de az alapvető dolgot nagyon sokan érezték: „ebben a forradalomban a szegénység és haza találkozott.”¹⁰

Most látszott meg, mire képes a magyar nép, ha igénye a politikai vezetés szándékával találkozik. A polgári kormány nem tudott még a belső rend védelmére sem kellő karhatalmat teremteni; a forradalmi Vörös Hadsereg napok alatt születik. Salgótarjánál nemsokára ellentámadásba lendülnek a felvidéki bányászok és a viharsarki szegényparasztok, s a megvert ellenség üldözése közben a Kárpátok gerincéig jutnak előre. Harcukat a nemzetközi vörös ezredekben, román, cseh, szlovák, német, orosz, olasz, francia, ukrán, albán munkások és szegényparasztok segítik. Az egész haladó világ rokonszenvez küzdelmükkel, Lenin és Gorkij üdvözli a magyar proletariátust.¹¹ Még az Antant is kénytelen volt számolni a magáraébredt erőkkal. A Károlyi kormánnyal csak packázott, a Tanácsköztársaság képviselőjét meghallgatta.

A Tanácsköztársaság bázisa nemcsak a munkásság és szegényparasztok volt, legalábbis eleinte. Könnyű volt a számvetés. Az Antantól nem volt mit várni — annak elképzeléseit a háború alatti ígérete és szovjetellenessége határozta meg — a forradalmi Oroszország viszont minden nép szabadságáért küzdött és Nyugat-Európában is forradalom ígérkezett. Így csakis a proletárdiktatúrától és a szovjettel való szövetségtől várhatták a szociális, sőt demokratikus követeléseik valórváltását, az ország érdekeinek az Antant-imperialistáktól

¹⁰ ILLYÉS GYULA: Kora tavasz Bp. 1941. II. 158.

¹¹ Népszabadság 1958. márc. 21.

való megvédését. Ezért fogadta el még az értelmiség és a burzsoázia liberális része is az új hatalmat. Mindenki megérthette: a proletárdiktatúra védelméért vívott harc egyben a nemzeti lét vagy nemlét kérdése is.

Ezek a tények magyarázzák a Tanácsköztársaság vérnélküli, virágos győzelmét; olyan országban, ahol az antidemokratikus történeti fejlődés következtében korábban még a kispolgári demokrácia sem tudott táborra erősödni, s amelynek értelmiségi, kispolgári rétegei korábban szinte semmi fogékonyságot nem mutattak a szociális kérdések iránt. Ismeretes, mennyire zsidó ügynek tartották ezek a rétegek a szocializmust, és mily mereven utasították vissza még a *Világ* radikális publicistáinak kiáltásait is. Igaz, a háborús szenvedések fogékonnyabbá tették a lelkeket a szocializmusra — az első világháború alatt lett Marx a legnagyobb példányszámba olvasott auctor — s már korábban a naturalista íróknak, a *Népszaván*, a *Huszadik Századon*, a Galilei Körön, s főként Ady költészetén keresztül megindult a szociális eszmék beszivárgása a magyar társadalomba — de a súlyos történelmi helyzet nélkül mindez együtt sem igen vezetett volna még a Tanácsköztársaság nagyobb ellenkezés nélküli elfogadásához. A történeti kényszerűség azonban egy csapásra felismertette a helyes utat: a nemzeti érdekek és a szocializmus egybeesését.

Szinte minden értelmes embernél elég volt ez a proletárdiktatúra elfogadásához. Annál inkább, mert a szocializmusról ködös fogalmuk volt a kor nem szocialistáinak; vélték, hogy belefér akár a pápaság is. S a Tanácsköztársaság első időben csupa olyan intézkedést tett, melyeket a jószándékú polgárok is csak helyeselhettek. Rendet teremtett — a polgárok nyugodtan alhattak — szociális intézkedéseket hozott; nagyvonalú nemzeti, társadalmi és kulturális programot adott; mellőzött tudósokat katedrára ültetett; művészeknek, íróknak a nyugodt munka lehetőségét biztosította — egyszóval, rácáfolt a vörös terrortól fantáziált rémképekre. Móra írta az első hét után: „Talán sohase volt még a történelemben diktatúra, amely ilyen megalkuvástalanul kemény és mégis ilyen istenien emberséges lett volna.”¹² Mindez magyarázza, hogy az értelmiség legkiválóbbjaival együtt szinte minden magyar író elfogadta a Tanácsköztársaságot. Egy időre olyanok is komolyan hitték Lassalle szavát, — hogy a proletariátus az a szikla, amelyen a jövő temploma felépül — akik korábban tagadták. Érdemes a Tanácsköztársaság első napjaiból való nyilatkozatokat lapozni: a polgári forradalomtól hiába várt reményeik valórváltását is a proletárdiktatúrától várják az írók és művészek.¹³ A Mammon rabságából való szabadulást, a kultúra demokratizálódását, a drámának való időt, az új zenét és még annyi mást. A köszöntők, reménykedők között ott van Móricz Zsigmond, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Bíró Lajos, Móra Ferenc, Krúdy Gyula, Bródy Sándor, Szabó Dezső, Kosztolányi és Babits Mihály is. 1919 olyan fordulatot hoz az írói pályákon, amelyet csak a legnagyobb történeti korfordulók hozhatnak. Feudális nosztalgiájukat, révedező polgárokat, misztikumra hajlókat és kabaréírókat vont egyik napról a másikra a szocializmushoz véglegesen vagy átmenetileg. Az irodalomtörténetünk máig sem bírta a nagy átváltozások lélektani rejtélyét kielégítően megmagyarázni.

*

Móricz Zsigmond tanácsköztársasági útját viszonylag könnyen magyarázhatjuk. Igaz, ő sem sokat tudott a munkásmozgalomról, sőt pályája elején teljes mértékben osztozott a középosztály balhitében a szocializmust illetően. Később eljutott a szociális szemléletig, de ez nem a szocializmus akarását jelentette nála, hanem a feudalizmus bírálását. A jövőről nem volt biztos elképzelése, csak a múlttól, a félfudális rendről volt határozott az ítélete: pusztulnia kell. A múltnak ez a megvetése, s a múltnál egy szebb jövő igénye vitte a polgári forradalomhoz, s ez vállaltatja véle a proletárdiktatúrát is. Nem okoz nála semmiféle zavart a

¹² MÓRA FERENC: Memento. Irodalom forradalom c. kötetben.

¹³ Irodalom forradalom c. kötetben.

Tanácsköztársaság kikiáltása, pedig bizonyára sejtette, hogy más következik, mint az őszi-rózsás forradalom volt. De ezt a mást is vállalta éppúgy, mint a földosztásban reménykedő nép. Bizott benne, hogy ez az új forradalom fogja régi reményeit is megvalósítani. S így, noha nem volt szocialista, odaállt azok mellé, akik a maguk szocialista programjuk megoldása közben az ő népi—paraszti—nemzeti követeléseit is megoldják. Bizott benne, hogy a Tanácsköztársaság valóra váltja az ő régi reményeit is maradéktalanul: a nemzeti függetlenséget, a szabadságot, az egyenlőséget; földosztást csinál, szociális jólétet teremt és magas kultúrát; eltakarítja minden szemetét a múltnak és letör az emberről minden bilincset. Az októberi forradalmat hajnalhasadásnak tudta, a Tanácsköztársaságot virágnylásnak, a népi energiák teljes kivirágzásának.

Annál inkább hihette ezt, mert demokratizmusában, mint jeleztük, szocialista vágyak is rejtettek. A polgári forradalomtól is az ember kiteljesedését várta, s a kommunizmust a teljes szeretettel, teljes humánussal azonosította. A kommunizmus néki az ember teljes felszabadulását ígerte; olyan társadalmi rendet, amelyben az ember belső tartalmát szabadon, anyagi gondok nélkül kiélheti. „A kommunizmus — írta —, amelytől naiv képzelődők azért félték, mert a falanszter tömlőcét látták benne, meg fogja hozni az individuum valódi kivirágzásának nagyszerű korszakát.” (*Magyarországon nem hal éhen senki.*) Hite szerint mindjárt az elején, még a volt tőkésnek is; hisz őket is megszabadítja a tőkegyűjtés harcától és ezzel egyéni életre serkenti a lelküket. „Ha művész vagy, nem kell emberi hiúságok előtt megnyomorodnod; ha tudós vagy, nem kell a kenyérharc sekélyességében vergődnöd; ha munkás vagy, nem kell a kizsákmányolás géprészévé válnod. Bármilyen vagy, követheted életed belső parancsát: ember lehetsz, égi tisztaságú, angyali ártatlanságú élet. Kiélheted azt az életformát, amelyet a természet rendelt.” (*Tőke.*)

Túlontúl naiv felfogása ez a kommunizmusnak — nem számol az „üzemi költségekkel”, a megvalósuláshoz vezető keskeny úttal —, de Móricz szentül hisz elképzelésében, jobban mint a pap az üdvösségben. Így plebejus demokratizmus, népi humanizmusa szinte magától értetődő természetességgel jut el a proletárforradalom kétely nélküli igenléséig, s a Tanácsköztársaság harcosa lesz mindaddig, míg a szocializmushoz vezető út hihetetlen nehézségeitől s az elkövetett hibáktól meg nem riad.

Vállalja, továbbra is a Fáklya szerepét. Már a polgári forradalom idején dolgozott irodalmon kívül eső területeken; szervezte az irodalmi társaságokat, részt kért a földreform előkészítéséből. Újságírója lett a forradalomnak, még a választási gyűlésekre is eljárt, s politikai előadásokat is tartott. A *Néplap* szerkesztésében is határozott politikai szándékkal vett részt 1919 februárjától. Krúdyval, Gárdonyival és Szabó Endrével együtt szerkesztette a lapot. A földműves szegénységnek meg akarták mutogatni a csillagot — „amely után menni kell a nemzetnek, hogy elérjen a boldog Magyarországra” — vagyis a forradalom útját. Ha írókról, költőkről ír, akkor is a forradalomra ösztönöz: a „konok, rabszolgai megnyugvás ellen”-lázado Bródyt üdvözli (*Fiatalok mestere*) és a forradalmár Ady ígéinek felemelésére buzdít. (*Ady Endre.*)

A Tanácsköztársaság kezdetén, ha lehet, még sokrétűbbnek indul munkássága. Adyt nemrég búcsúztatta, édesapját március elején temette; — azt is megérthetnénk, ha e veszteségek egyidőre magányba falaznák. A forradalom löktetése azonban személyes bánatát is elviselhetőbbé teszi. A nagy érzés, hogy most a magyarság valósággal „népmesei dolog végbeviteléhez” kezdett, — felemeli, megsokszorozza erejét és életkedvét. Szinte úgy érzi, hogy a tündérkert álmával magára maradván, a mesterüket veszített tanítványok pünkösdi nyelvén kell szólnia. Tovább szerkeszti a *Néplapot*, főmunkatársa lesz a *Világabszurditásnak*; ír a *Pesti Futárba*, az *Emberbe*, a *Vörös Lobogóba*, a *Somogyi Vörös Ujságba*, az *Érdekes Ujságba* és az *Ijű Proletárba*. Tagja lesz az Írói Direktóriumnak és az Írók Szakszervezete Végrehajtó Bizottságának. És megint járja az országot. Most a Dunántúlt, Hamburger Jenő népbiztos társaságában. Míg vállalni tudja az eseményeket, a fő sodorban halad; a proletárforradalom

legszebb hadijelentéseit ő írja. Ahogy mondta somogyi riportjairól: himnuszokat a magyar nép erejéről. Fáklya volt, élén ragyogott az embereknek,

Élén ragyogtam az embereknek
és minden szabad volt nekem.
Fáklya volt kezemben és mindenki
Látni akart annak a fényénél
s toltak-toltak előre és előre
és én magasra tartottam
elől a sorban,
hogy világoljak nekik. — emlékezik vissza erre az időre. (*Misanthrop*)

*

A Tanácsköztársaság idején a kultúra és a parasztság sorsa foglalkoztatta legtöbbit. A kultúráé, amelyen keresztül — így tudta — az ember belső értékei kivirágozhatnak, s a parasztság, amelynek a képviselőit elsősorban vállalkozott.

Négy nappal a Tanácsköztársaság kikiáltása után a Nemzeti Színházban új közönséggel találkozik. A gróf Széchenyiek páholyából fejkendősné nénik és dohánygyári lányok nézték Hermann Heyermans *Reményét*. A nyílt és tiszta tekintetekben a szívet és értelmet látta fényleni:

»Ez igen: közönség. Ennek nem játék a színpad sem az élet. Ez szívbe veszi az igazságot, s nem engedi kiütni onnan. Ezt áhitattai lehet megközelíteni, ennek lehet értelmes szót mondani: ez menedéke a művészet igazságának. Ez nem a kultúrába bebecsömlött habitué, ennek nem kell roszzagú iparművészet: ez ember, ez él, ez igazság ítélő lélek. Egészen megújítottam ezen az estén. S valami magas és tiszta érzések keltek föl bennem a művészet feladatáról.« (*Új közönség.*)

Ez az élmény nemcsak Móricz Zsigmondé 1919-ben. A magyar polgári művészek legfőbbjénél most oldódott fel a művészet és szocializmus heinei dilemmája, legalábbis időlegesen. Korábban talán csak Ady emelkedett felül e hamis alternatíván, felismerve a forradalmi munkásságban a „kultúra ígézett népét” is. A Tanácsköztársaság kultúrpolitikáját, művészetpártolását látva, szinte mindenki a szocializmustól kezdte várni a művészetek, s a tudomány felvirágzását. Még Babits is, mikor meghajtotta a „tudomány komoly lobogóját, a forradalom vörös zászlója” előtt.

A kulturális felemelkedés lehetőségét meglátta Móricz Zsigmond a parasztságnál is. A Tanácsköztársaság közoktatásától egyik legkínzóbb problémájának a megoldását várta, az elsikkadó népi tehetségek, a Rojtos Bandik, a gyermek Turi Danik szabad kibontakozását. A megújuló művészetektől és tudománytól pedig az emberi gondolkodás és érzés felszabadítását, közreműködést a „világszabadság új boldogságának” a felépítésében. Ezért ír oly lelkesülten a szentjakabi kopott iskoláról. (*A szentjakabi iskola.*)

A szentjakabi iskola már somogyi élmény. Hamburger népbiztossal, Bíró Lajossal és angol, holland, amerikai újságírókkal járt a Somogy megyei termelészövetkezetekben. 1919 áprilisában. Útján anyai szépet látott, mint még soha. Már a polgári forradalom idején a szövetkezésben látta a paraszti jövő legjobb útját, de az Alföld kisparasztságának és agrárproletáriátusának a kisparcellához való ragaszkodásának ismeretében lehetetlennek tartotta a közeli áttérést a szövetkezeti gazdálkodásra. Somogy más: óriási nagybirtokait csak át kellett venni a volt cselédségnek, birtokosként, egy tagban. S át is vette, már a Berinkey kormány idején, a szociáldemokrata párt elgondolása szerint. Nem vezett kárba a nagyzemeri berendezés, érvényesült a szakszerűség. 580 000 holdon modern nagyzemeri gazdálkodást folytattak a termelészövetkezetek.

Móricz a szövetkezet gyors megteremtésének okairól keveset tudhatott; a környék kisbirtokú parasztjainak véleményéről is. A termelészövetkezetek népével, a volt cselédséggel

beszélgetett a majorokban ; tőlük csupa jót hallott. A legfelsőbb vezetésről is : Latinka volt a szövetkezetek fő szervezője, aki sült tökkel traktálta a Pestről érkezett népbiztoshelytettest is — maga is azzal élt —, de a főváros munkásainak sok száz vagon tojást, zsírt és szarvasmarhát küldött. Így Móricz Zsigmond nem érezte, hogy ezt a szövetkezetet kissé „koraszülöttként” hozhatták a világra — mint Latinka mondta később,¹⁴ s kissé talán az esedékes földosztás kikerülése kedvéért is. „Nem lehet ideálisabb és szociálisabb megoldást kívánni” — írja kettős örömmel ; „semmi meglevő érték nem ment tönkre”, s „rejtett erőknél milliányi forrása buggyant ki”. A virágfakadáshoz hasonlítja, ami itt történt : „a vörös forradalom tavaszi lázától, a már érett és megduzzadt néplélek egyszerre szétrepesztette a nagybirtokosok külső kopáncsát. Az lehullt, leesett, s a belülről kivirító milliányi néplélek egyforma erővel, örömmel, szépséggel és boldogsággal tárja ki magát az új élet új lehetőségeinek”. (*Virágnylás.*)

Ezzel a meggyőződéssel vállalkozott brosúraírásra is a somogyi termelőszövetkezetekről. (*A somogy megyei földműves szövetkezetek.*) A brosúra névtelenül jelent meg, a Közoktatásiügyi Népbiztosság kiadásában. A három somogyi riport gontolatai megismétlődnek benne, a stílus rokon ; Móricz szerzősége nem vitatható. Ismerteti benne a somogyi földműves szövetkezetek megalakulását, szervezetét, működését, a szövetkezeti tagok jogait, köteleességét, fejezeti a parasztság jövőbeli lehetőségeit, annak az embernek a meggyőződésével, aki tudja, hogy „a kapitalisztikus gazdálkodásnak lassú vagy gyors halállal — meg kell halnia, ha a bajonettek nem állnak többé rendelkezésére”. Szeme előtt az Európai Egyesült Tanácskörtársaságok keretében élő boldog Magyarország, a kivirított tündérvirág képe lebeg, amely élvezi minden haladó nép barátságát és példát ad a világnak a szocialista építésre :

„Ha akár Amerika minden magyarja hazakivánczolgat : lesz számukra hely. És ha van csábítás, amely az elvándoroltakat hazavándorlásra bírhatja : a jövő Magyarország képének hódító ereje az lesz. Mulatságos, elragadó és megindító itt Somogy megyében hallani, hogy onnan délről, a demarkációs vonalról túlról a szimpátiának, a szeretetnek, a vágyódásnak milyen jeleit kapja az új rend, szerb katonák, horvát munkások olyan módon juttatják kifejezésre a magyar Tanácskörtársaság iránt való szimpátiájukat, amely néha groteszk, de groteskségében is megható. És legtöbbször fenséges. Arra lent százezer meg százezer barátunk van. És millió meg millió barátunk van a széles világon. A munkástömegek délen és északon, nyugaton és keleten mohó érdeklődéssel és forró szeretettel néznek a magyar Tanácskörtársaságra és arra a munkára, amely itt folyik. Somogy megye példát adott Magyarországnak : Magyarország példát kell, hogy adjon a világnak. Rend kell ; fegyelem kell, hogy az építő munka éppen olyan eredményes legyen, mint a romboló volt : fokozza a termelést, nyissa meg máris az utat a szép és boldog jövőndöbe. Magának tartozik itt minden dolgozó ember a kemény munkával és a szoros fegyelemmel ; de ha ezt a tartozást lerója, akkor Magyarország egyúttal teljesíti azt a csodálatos világtörténelmi hivatást is, amely a sors akaratából kijutott neki.”

Életének legderűsebb napjaiban írta ezeket a sorokat ; optimizmusa, a magyarság és az emberiség jövőjében való hite most zavartalan. Eddig, miként Vörösmartyótól Adyig oly sokan — gyakorta vívódott a szétszóródás víziójával, rettegve, hogy a magyarság kihull az idő rostáján ; most ujjongva ismeri fel : élre kerül a népek koncertjében. „Magyarország Európa áldott virágoskertje lesz.” Stílusa emelkedettsége, szívárványos zínjei, nagylelegzetű mondatai, regénytervei — Dózsáról és a somogyi termelőszövetkezetekről — ennek a felismerésnek a tükröződi. Ha Magyarország a szocializmus tűzhelye marad, Móricz Zsigmond ezzel a hittel, s a hozzá tisztuló eszmeiséggel talán a magyar irodalom Gorkijává nőhetett volna. Művészi terveiből pedig talán a magyar Új barázdát szánt az eke, a népi forradalmaknak a világirodalomban is oly ritka nagy regénye.

*

¹⁴ ALMÁSI ISTVÁN : Somogyi tavasz. Népszabadság 1958. március 21.

A tűzhely szétesésével elhamvadtak Móricz reményei; hamuba fúltak a szép tervek és szinte semmivé foszlottak a művészi kiteljesedés ígéretei. Nemcsak Móricz Zsigmond tragédiája ez, az egész magyar irodalomé. Irodalmunk épp a forradalmak idején ért művészi lehetőségek dolgában is közel az Ígélet földjéhez. A félszázados késést már behozta — már megvolt a modern magyar vers, novella, sőt megszületett az új magyar regény és elérkezett a drámának való idő is; — épp azon a ponton volt, hogy a formalizmusból teljesen kivetkőzve átnőjjön egy nagy realizmusba és szocialista eszmeiséggel telítődve a művészi fejlődés élvonalába kerüljön. A személyi lehetőségek megvoltak — ritkán számlált irodalom annyi tehetséget —; a szándék sem hiányzott: megírni az új Magyarország s az új ember születését. Mennyire pirosíthatta arcukat a tudat, hogy az „idők postásai” s a világ számára fogalmazhatják újra a haza és emberiség eszméit s kicsoda akusztikát adott volna szavaiknak az a tény, hogy olyan nép írói, amelynek nem a saját kicsiségével és elkésétségével, nem a pusztán lét vagy nem lét kérdéseivel kell immár vesződnie; mert története: már világtörténelem. A rekedt hangok, az elbukó hősök után most születhettek volna meg a legmagasabbra ívelő dallamok és győzelmes életek; most következhetett volna a magyar nyár kidalolása. Talán a nagyvilág is meghallotta volna.

*

A teljes kép kedvéért a Fáklya fényének elhalványodásáról is szólunk kell. Móricz Zsigmond — bármily lelkesen vállalkozott a proletárforradalom szolgálatára — nem bír mindig a fő sodorban maradni. Az események túlnőttek rajta; hite egy határon túl nem pótolta az elméleti tisztánlátást.

Nem pótolta másoknál sem. Ez talán a főoka, hogy a forradalom előtt zászlot hajtó írók közül oly sokan és oly hamar húzódtak belső emigrációba. A Tanácsköztársaság négy és fél hónapos léte alatt nehéz küzdelmeket vívott a külső és belső ellenséggel; eközben a diktatúra fokozására kényszerült. A munkásmozgalomban jártasak előtt érthető ez, 1919 marxizmussal éppen csak ismerkedni kezdő írói számára riasztó volt. A Tanácsköztársaságtól csodákat vártak, a kommunizmust végső megvalósulásban szerették volna látni már a kezdet kezdetén, de a célhoz vezető utat, a kiélesedett osztályharcot nemigen vállalták. Többen nem értették meg a polgárságból jövők szerepét sem a forradalomban — idegenek térhódításának fogták fel — s mértéktelenül eltúlozták a vezetés által elkövetett — vagy csak elkövetni vélt — hibákat. Sokan a demokratikus nemzeti hagyományok elvetését vélték kiolvasni a Tanácsköztársaság némely kulturális állásfoglalásából; pedig inkább csak arról volt szó — ma már világos —, hogy először a forradalmi hagyományokat kellett ébreszteni. A legtöbben félreértették a Tanácskormány művészi-irodalmi kívánságait is; a művészet pártszerűségének és pártirányításának kérdése különben sem volt kellően tisztázva. Mindehhez még hozzájárult néhány esetben és néhány írónál az egyéni sérelem, melyet a véletlen, vagy a neofita túlbuzgalom okozott. — Mennyi félreértés történt, mennyi rémmel hadakoztak, ami elsimult, magától eltűnt volna, ha tovább él a Tanácsköztársaság. Akkor azonban e félreértések görcsre merevedtek, s már legyőzött aggodalmakat újra feltámasztottak. A feléledő kétely és reménytelenség aztán többek tollán megfagyasztotta a szót.

*

Móricz Zsigmondén is. Utolsó írása május 11-én jelent meg (*Ötszázötven magyar író.*). Azt az 550 magyar íróit köszönti, akit felvettek az Írók Szakszervezetébe. Már nem a somogyi riportok ujjongó-optimista hangján. Fátyolosan; belső kételyekkel küzdve és vélt rémekkel hadakozva. Az írói egyéniség önértéke és szabadsága mellett érvel — mintha az ellen készülne valami —; s mind az 550 magyar íróit, „a vértelen, a fegyver és gyilok nélküli felszabadulás, a fölemelt fejek és égreakiált szavak zengői”-nek tudja. S azt is elégnak tartja náluk a kommu-

nizmusba való belépőül, hogy „nincs köztük egy sem, aki valaha fölemelte volna szavát a zsarnokság, a testvérgyilkolás, az önzés, a kapzsiság, a fizikai és szellemi kizsákmányolás, az egyének az egyéneken való aljas, pribék, undok uralkodásának belső és lelkes dicsőítésére”.

Az osztályharc könyörtelenségétől való megriadás hangulatában fogant ez az írás, s már a megelőző is: *Itt csak a jóság segít*. A krisztusi jóság. Legyenek jók az emberek, becsületesek, tiszták; szeressék egymást. Nem a forradalom megtagadása ez; — a jóság az ő szótárában a szociális, emberi igazságokra megmunkált, fogékony lelket jelenti, s legfőbb hordozója az az orosz nép, amely szocializmusra érett és testvérként fogadja más népek fiait — de a belső sebet kapott ember fáradtsága. Hite megvan a „krisztusi kor” eljövételében; de már a kétely mérge belecsöppent: úgy jön-e el, ahogy a politika ígéri? Már nem érzi oly közelinek a jövőt, az események rációfoltok az Európai Tanácsköztársaságokról és a magyar forradalom nemzetközi támogatásáról szőtt reményeire. Legalábbis úgy érzi. A sokfelől szorongatott Tanácsköztársaságnak sehonnan sem ígérkezik nagyobb segítség — Szovjet-Oroszország nem tud adni, maga is a megfojtására felvonuló intervenciókkal és belső ellenforradalmárokkal küzd, Nyugat-Európában nem nőnek fegyveres felkelésbe a sztrájkok; hírek szerint némely szocialisták együtt működnek a legionáriusokkal és a királpártiakkal. A tényekből és az ellenőrizhetetlen hírekből szomorú következtetésre jut: a magyarság magáramaradottsága: végzet. Már a magyar gyermeknek tudni kell, s tudja, „hogy minden felől ellenségek veszik körül, tudja, hogy soha semmi körülmények között segélyért senkihez nem fordulhat”; „végig egy magányos szálla a porban”.

Ilyen érzésekkel már nem haladhat az élen; a közvetlen cselekvésből kiesve csak szemlélő lehet. Erről is vall, versben:

S ők túl rohantak rajtam
S már észre sem vettek
S én fáklyámat begöngyölgetve,
Bánatosan nézván a rohanók után.
S leültem az ároknak partján
Ültem és sírtam.

*

Több megjelent írását nem ismerjük a Tanácsköztársaság idejéből. Kézíratos feljegyzéseiből azonban sejtjük, milyen kételyekkel birkózott. Hogyan érvényesülhet a tehetség, hogy születik meg az új erkölcs? Milyen lesz a termelés? Az elosztás? Hogy küszöbölhet ki az önteltség?¹⁵

Ki adhatott volna minderre gyors és kielégítő választ 1919-ben? A marxista irodalomból keveset ismert; jegyzeteiben Vanderwaldra, a második Internacionálé belga teoretikusára hivatkozik; Vanderwald azonban aligha oszlatott valaha is kételyeket. Ha a vidéken jó hangulatot talál, talán felderül. De a földosztás elmaradása, s a kényszerű hadi kommunista intézkedések a parasztság jelentős rétegeit közömbössé tették, sőt elégedetlenné, s a nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulása, a belső nehézségek, az egységes vezetés hiánya, s az elhamarkodott intézkedések gyorsan bomlasztották mindenütt a március 21-én létrejött széles népi, nemzeti egységfrontot. A reménytelenség méregként terjedt; a munkásság is fáradni kezdett; s ez a hangulat ott tartotta Móricz Zsigmondot az árok partján. Gyűjtött, olvasott a *Tündérkerthez* és a *Légy jóhoz*. Gyötrődve, magába rogyva; de azért a *Fáklyát* meg nem tagadva. Az ellenforradalom éveiben sem. Soha.

*

A Tanácsköztársaság hatását az irodalomra nem lehet csak fennállásának irodalmi termésével mérni; négy és fél hónap kicsi idő nagy alkotásokhoz. Hogy mennyi mindent át-

¹⁵ MÓRICZ VIRÁG i. m. 192—193.

formáló volt, a következő évtizedek irodalma is igazolja. A magyarság és a szocializmus első nagy találkozása megtörtént, s nincs alkotó, akit érintetlenül hagyott volna. A Nyugat nemzedék íróinak — pedig már a forradalom kitörésekor kialakult egyéniségek voltak — megerősítette a társadalomkritikáját, realisabbá tette az ábrázolásmódjukat s humanizmusukat mélyebbé; azokat pedig, akik a forradalom idején, „a világkezdeti ragyogásban” kapták útbaindító élményeiket — a szocializmus felé ösztönözte. Az 1920 után jelentkező írók jobbjai már tudták, hogy a liberalizmus és polgári demokratizmus kora lejárt, s a jövő útját a számtalan gátló, zavaró és eltérítő tényező ellenére, híve-hitetlenkedve, szinte valamennyien a szocializmus irányában keresték.

Móricz Zsigmond további útját is sokban meghatározza a forradalmakban való részvétel. Az ellenforradalommal való szembeforduláshoz innen is vett erőt; így közvetve kritikai realizmusa kiteljesedése mögött is a forradalmak élménye húzódik meg. A bukás megrendítette, a tündérkert álma reménytelen messzességbe szakadt tőle s azt a tévesen — szomorú következtetést vonta le, hogy a forradalmak útja járhatatlan. De 1919 másra is megtanította: az úri világ nem szilárd és a nép felnőtt sorsa irányítására. A csalódás után ahhoz nincs ereje, hogy Gorkij vagy Ady módján felemelkedjen és azonnal új harcra riadózzon; de ahhoz igen, hogy a *Fáklyát* meg ne tagadja, hogy az emberi eszmények mellett megmaradjon mindhalálig. S arra is, hogy az ellenforradalom győzelem-ünneplése idején fennszóval hirdesse az úri világ halálraitóltságát. A megízelt forradalmi ígétet végképp sohse felejthette, — egész utolsó korszaka, s főként népi forradalmat kiáltó *Betyár* és a *Rózsa Sándor* tanúsítja.

M. Czine :

ZSIGMOND MÓRICZ IN DER REVOLUTIONEN

Der grösste Teil der Tätigkeit von Zsigmond Móricz — seine nach Emporkommen durstigen, widersetzlichen Helden, seine aufbrausende Anklage und schluchzende Verzweiflung, das Aufsichnehmen des Schicksals der Armen — rief von Anfang an nach Änderung, nach etwas Neuem. Natürlicherweise trat er so, in einemmal, in den Dienst der Revolution; er übernahm die Rolle der Fackel. In der bürgerlichen Revolution des Jahres 1913 betätigte er sich als Organisator und Journalist, und wurde zum Vizepräsidenten der sich neugestaltenden Petöfi-Gesellschaft und er sich konstituierenden Vörösmarty-Gesellschaft erwählt. Der proletarischen Revolution vom Jahre 1919 schloss er sich auch an, war kein Sozialist, doch er vertraute der Räterepublik, dass sich im Laufe der Durchführung des sozialistischen Programmes, seine demokratischer volksmässig-nationalbauerlichen Verlangen, im Laufe der Durchführung des sozialistischen Programmes, ebenfalls verwirklichen werden. Solange er die Ereignisse verantworten konnte übte er auch in der Diktatur des Proletariats journalistische Tätigkeit aus. Die Revolutionen hatte er niemals verleugnet. Das Erlebnis der Revolutionen förderte auch die Entfaltung seines kritischen Realismus.